

Endzelīna Darbu izlasē", p. 38–39).

Iš kitos tematikos leidinyje spausdinamų straipsnių pirmiausia norėtusi atkreipti dėmesį į P. Vanago straipsnį "1586 metų latvių katekizmo teksto kilmė" ("1586. gada latviešu katehisma teksta izcelsme", p. 52–62), kuria me pateikiama kruopšti šio latvių kalbos paminklo šaltinių analizė.

Lietuvių kalbos tyrinėtojams gali būti įdomūs ir kiti čia skelbiami straipsniai: M. Rudzytės "Apie braslaviečių leksiką" ("Par braslaviešu leksiku", p. 40–43), V. Rūkės-Dravinios "Senosios tvoros Šiaurės Vidžemėje apie Valmierą" ("Senie žogi Ziemeļvidzemē ap Valmieru", p. 44–51), A. Rekenos "J. V. Gėtės "Fausto" vertimo veiksmažodžių formų ypatybės" ("Verba formu īpatnības J. V. Gētes "Fausta" atdzejojumā", p. 63–71), A. Kalnačos "Laiko kategorija latvių gramatikose" ("Laika kategorija latviešu gramatikās", p. 72–80), J. Grigorjevo "Latvių bendrinės kalbos balsių akustinė charakteristika" ("Latviešu literārās valodas patskaņu akustisks raksturojums", p. 81–83).

P. Vanagas recenzuoja australų kalbininko T. G. Fennello parengtą naują Adolphijo latvių kalbos gramatikos (1685 m.) leidimą. Jis taip pat pateikia labai išsamią lietuvių 1993–1994 m. kalbinės literatūros apžvalgą. L. Baludė rašo apie Vilniaus universitete 1994 m. įvykusį tarptautinį seminarą "Lituanistika pasaulio universitetuose", apie tais pačiais metais Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, įvykusią konferenciją "Lietuva-Latvija: praeitis, dabartis, ateitis". A. Stikanė informuoja apie Latvijos Filologų draugijos veiklą, T. Karma – apie Tartu universitete įvykusią Baltijos arealo tautų rašomųjų kalbų problemoms skirtą konferenciją, S. Kliavinia – apie Rygoje vykusį seminarą "Kalba ir technologija Europoje po 2000-ųjų metų. Baltijos perspektyva".

Pagerbiamas žymios latvių kalbininkės Alysės Lauos (1914–1994) atminimas.

*Algirdas Sabaliauskas*

## LATVIŲ LIAUDIES DAINŲ SINTAKSĖ

Pagaliau sulaukėme jau prieš kelis dešimtmečius žymaus latvių kalbininko Alfredo Gaterio parašytos monografijos "Lettische Syntax: die Dainas"<sup>1</sup> (Latvių sintaksė: (liaudies) dainos). Remiantis labai gausia liaudies dainų medžiaga, joje išsamiai išanalizuota latvių liaudies dainų kalbos morfosintaksė. A. Gateris – vienintelis tyrinėtojas, kuris latvių liaudies dainų sintaksei yra skyręs atskirą, didelės apimties darbą (analitinė ir sintetinė knygos dalys kartu sudaro 648 puslapius).

Truputis apie šio veikalo autorių. A. Gateris gimė 1921 m. balandžio 24 d. šiaurės rytų Latvijoje, Kalncempjū valsčiuje, Spyvuliuose. 1941 m. baigęs Maduonos gimnaziją, 1942 m. germanų filologijos ir indoeuropiečių kalboty-

<sup>1</sup> G ā t e r s A. Lettische Syntax: die Dainas. Herausgegeben von Hildegard Radtke. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1993. 679 p.



ros studijas pradėjo Latvijos universitete. Be kitų, čia jo mokytojas buvo ir J. Endzelynas (Endzelīns). 1943 m. Gateris buvo pašauktas į Latvių legioną. 1945 m. germanų filologijos, klasikinių kalbų ir indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros studijas profesoriaus E. Frenkelio (Fraenkel) vadovaujamas tęsė Hamburgo universitete. Čia 1949 m. apgynė ir daktaro disertaciją „Beiträge zur Bedeutungsgeschichte der ins Lettische entlehnten mitteldeutschen Nomina“ (Iš vidurio vokiečių skolintų latvių kalbos vardažodžių reikšmių istorijos). 1957–1963 m. ten pat, Hamburge, jis sėkmingai baigė dar medicinos studijas ir iki pat mirties – 1986 m. liepos 2 d. – dirbo gydytoju. A. Gateris tęsė tyrimus ir filologijos srityje – įvairių šalių žurnaluose, enciklopediniuose leidiniuose paskelbė daug straipsnių baltų kalbotyros, latvių literatūros klausimais. 1977 m. išleido monografiją „Die lettische Sprache und ihre Dialekte“<sup>2</sup> (Latvių kalba ir jos tarmės). Deja, savo paskutinio darbo „Lettische Literatur“ (Latvių literatūra) jis taip ir nebaigė.

Monografiją „Lettische Syntax“ A. Gateris baigė rašyti daugiau negu prieš trisdešimt metų, bet iki šiol ji taip ir nebuvo išspausdinta. Kodėl taip atsitiko? Savo laiku – šeštojo dešimtmečio pabaigoje – nebuvo galima rasti tam reikalingų lėšų bei leidyklos, kuri būtų sutikusi knygą išleisti. Vėliau autorius, atsisakęs daryti rankraštyje didelius trumpinimus ir nusivylęs nebenorėjo net kalbėti, tarsi jos jau nebebūtų. Todėl A. Gaterio draugai vos ne 30 metų buvo įsitikinę, kad „Lettische Syntax“ rankraštis autoriaus tikriausiai sudegintas. Tačiau po A. Gaterio mirties pasirodė, kad taip nėra. Apie šios monografijos labai ilgą ir sudėtingą kelią pas skaitytojus yra parašęs A. Gaterio draugas A. Dzenis straipsnyje „Kāda manuskripta neparastais liktenis“ (Nepaprastas vieno rankraščio likimas. – Laikr. „Brīvā Latvija“, 1994 m. sausio 10–17). Dabar ši monografija išspausdinta, kaip rašo A. Dzenis, trijų optimistiškų bei energingų moterų dėka: A. Gaterio sesuo J. Bergholcė parūpino reikalingas lėšas, filol. m. dr. R. Gryslė (Grīslē) suredagavo rankraštį, o med. m. dr. H. Radtkė surado leidyklą ir vadovavo techniniam darbui.

Nors, pasak A. Dzenio, A. Gateris buvo atsisakęs „Lettische Syntax“ rankraščio trumpinimų, kažkas (galbūt vis dėlto pats autorius) yra kai ką ir išbraukęs<sup>3</sup>. Labiausiai mažinta pavyzdžių gausybė, bet vietomis trumpintas ir paties autoriaus tekstas (kai kur išbrauktos net ištisos pastraipos), ypač kur kalbama apie vardažodžių linksnių paradigminius santykius) (t.y. jų paralelaus vartojimo atvejus), pvz., p. 123–124, 132, 157, 175, arba apie kai kurias šalutines jų reikšmes bei funkcijas sakinyje, pvz., p. 77, 157, 187. Taip pat vietomis išbrauktos pastabos apie kai kurių formų bei konstrukcijų paplitimą latvių kalbos tarmėse (tokių pastabų monografijoje apskritai labai maža), pvz., p. 131, 303, arba dėl jų atitikmenų kitose indoeuropiečių (lotynų, senovės graikų, gotų) kalbose, pvz., p. 78, 120 bei dėl atskirų žodžių pirmųjų reikšmių ar šaknų rekonstrukcijos, pvz., p. 120, 224. Sunku suprasti, kodėl minėtos ir dar kitos vietos monografijos rankraštyje išbrauktos. Galbūt autoriui pasirodė, kad tai nėra taip svarbu latvių liaudies dainų sintaksės tyrimui, kad tokios smulkios detalės gali atitraukti dėmesį nuo esmės. O gal, laikui bėgant, jis suabejojo dėl kai kurių teiginių tikslumo, manė, kad šį bei tą dar

<sup>2</sup> K a b e l k a J. (Rec.) – Baltistica. T. 14(2), 1978. P. 159–161.

<sup>3</sup> Išspausdintojoje monografijoje paliktas pilnas rankraščio tekstas, bet trumpinimų vietos nurodytos laužtiniais [ ] skliausteliais.



reikėtų patikrinti. Be to, gali būti, trumpinimai padaryti tik tam, kad sumažintų knygos apimtį — išbraukti tik tie sakiniai bei pastraipos, be kurių galima ir apsieiti.

Deja, visa tai dabar — tik spėliojimai. Apskritai paėmus, minėti trumpinimai ir tai, kad pats autorius beveik trisdešimt metų nebenorėjo apie šį darbą nei kalbėti, nei girdėti, kelia mintį, kad latvių dainų sintaksė laikytina nebaigtu tyrimu (tačiau tai jokių būdu nemažina leidinio reikšmės). Kadangi vis dėlto išspausdintas pilnas rankraščio variantas, šią knygą galima laikyti vieningu darbu ir kaip tokį jį vertinti.

A. Gaterio tyrinėjimas "Lettische Syntax: die Dainas" apskritai gerokai skiriasi nuo tradicinių /dabartinių/ sintaksės tyrimų tiek savo (ypač pirmos dalies) struktūra, tie tam tikrais atvejais ir turiniu (pavyzdžiui, jis nėra atkreipęs dėmesio į vieną iš pagrindinių sintaksės objektų — tekstą, nekalba apie žodžių tvarką sakinyje, apie atskirų sakinio narių asimiliacijos bei kontaminacijos atvejus ir t.t.). Daugiau čia yra nagrinėti (t.y. smulkiai ir kruopščiai inventorizuoti) morfosintaksiniai dalykai. Tą rodo ir monografijos dalių pasiskirstymas: pirmoji — analitinė — dalis (kalbos dalių vartojimo nagrinėjimas) apima apie penkis šimtus puslapių, o antrąją — sintetinę dalį (sakininių bei šaltinių sakinių klasifikacija, žodžių grupių analizė) sudaro tik apie pusantro šimto puslapių.

Atrodo, A. Gateris čia sekė prof. J. Endzelyno "Latvių kalbos gramatikos" pavyzdžiu, nes ir joje daugiausia nagrinėta žodžių formų sintaksė — vardažodžių linksnių ir veiksmažodžių formų vartoseną (nors ji ir priskirta žodžių mokslui, t.y. morfologijai). Ir A. Gaterio monografijos pirmosios dalies didesnę pusę sudaro būtent įvairių žodžių formų ir jų vartosenos apibūdinimas, šių formų bei tarnybinių žodžių paradigminių tarpusavio santykių (kokia forma arba koks žodis gali atstoti kitą formą arba žodį) aiškinimas, taip pat tų funkcijų, kurias gali atlikti kiekviena kalbos dalis arba atskiras jos pogrupis, išvardijimas. Visa tai iliustruojama daugybe įdomių ir gana sudėtingų latvių liaudies dainų pavyzdžių su vertimais į vokiečių kalbą (monografija parašyta vokiškai)<sup>4</sup>.

Antrojoje, kaip jau sakytą, daug mažesnėje A. Gaterio monografijos dalyje analizuoti sakiniai bei žodžių junginiai. Sakiniai nagrinėti pagal jų semantiką, juos sudarančias kalbos dalis, sintaksinių ryšių pobūdžius tarp atskirų jų komponentų (asindetinis ar sindetinis sujungimas). Kai kurie populiariausieji žodžių junginiai čia ištirti ir diachroniniu požiūriu, pvz., p. 558 paaiškinta, kad latvių liaudies dainose labai dažnai vartotam junginiui *tēvs māmiņa* 'tēvai' (pažodžiui — 'tėvas motina') atitinka tokie patys junginiai ne tik lietuvių, bet ir senovės indų bei tocharų A kalboje. Vietų, kur kalbama apie tokių tolimų kalbų (senovės indų, tocharų, albanų) formų atitikimus bei apie indoeuropiečių prokalbės šaknis, monografijoje nėra daug, todėl jos išsiskiria iš pagrindinio teksto (pvz., kalbant apie įvardžius p. 206–207, 231,

<sup>4</sup> A. Dzenis rašo, kad į klausimą, kodėl prisiimaš tokių rūpesčių, nes daug lengviau būtų rašyti latviškai, A. Gateris atsakęs labai paprastai ir logiškai: "Dainos yra vienas mūsų mažosios tautos didesniųjų kultūrinių turtų, bet pasaulis jų nepažįsta, nes nėra literatūros. Jeigu mes patys čia nieko nedarysime, tai taip ir liks." (Versta iš minėtojo A. Dzenio straipsnio.) Ir kadangi visi, kas yra bandę versti latvių liaudies dainas, žino, kaip tai sudėtinga, tad turėtume nepriekaištauti dėl ne visada pasisekusių vertimų, o pasidžiaugti tuo, kiek daug A. Gateris padarė, kad supažindintų su latvių dainomis ir kitataučius.



235, 238, apie jungtukus — p. 579).

Dažniausiai visoje knygoje nagrinėtieji latvių liaudies dainų tekstai lyginami su atitinkamais pačios artimiausios — lietuvių kalbos liaudies dainomis bei dabartinės kalbos pavyzdžiais<sup>5</sup>, rečiau su germanų, lotynų bei senovės graikų kalbų atitikmenimis. O iš latvių kalbininkų daugiausia remtasi J. Endzelyno, A. Uozuolo (Ozols)<sup>6</sup>, K. Dravinio (Draviņš), V. Rūkės—Dravinios (Rūķe—Draviņa) bei kitų autorių tyrimais, "Mūsdieniu latviešu literārās valodas gramatika" (Dabartinės latvių literatūrinės kalbos gramatika. Ryga, 1959—1962. T. 1—2).

Nors nuo monografijos parašymo iki išspausdinimo praėjo daug laiko, dėl plataus jos autoriaus požiūrio, nagrinėjimo nuodugnumo bei pačios medžiagos amžino aktualumo ji nėra pasenusi. Tikėsimės, kad šis A. Gaterio studijinis darbas, padėjęs gerus pagrindus, skatins ir tolesnius vieno iš didžiausiųjų latvių kultūros turtų — liaudies dainų — tyrimus. Pati monografija (kaip A. Dzenis pageidavo minėtame straipsnyje), reikia manyti, sulauks pelnyto dėmesio ir kompetentingų recenzijų.

*Evija LIPARTĒ*

## NAUJI LATVIJOS FILOLOGIJOS DAKTARAI

Kadangi baltistikai priklauso ne tik lituanistika, bet ir latvistika, informuojame ir apie kai kuriuos svarbiausius pastarųjų metų latvių kalbotyros įvykius.

Po nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.) Latvijos kalbotyra gerokai patobulėjo ir kokybiškai, ir kiekybiškai. 1990 m. lapkričio 13 d. filologijos mokslų daktaro (dabar šis laipsnis prilygintas habilituoto daktaro laipsniui) disertaciją "Latviešu valodas latgalisko izlokšņu fonētika: diahronija un sinhronija" ("Latvių kalbos latgališkųjų šnekų fonetika: diachronija ir synchronija") Vilniaus universitete apgynė žymus Latvijos kalbininkas **Antonas Breidakas**. Po poros metų, kai Latvijos Respublikoje buvo sudarytos naujos mokslų daktaro bei habilituoto daktaro laipsnių skyrimo taisyklės, prie jo prisijungė ir gana didelis būrys naujų abiejų pakopų daktarų.

Ypač dosnus buvo 1993 m. pavasario — 1994 m. rudens laikotarpis. Tada 11 žymių latvių kalbininkų už savo tyrinėjimus igijo habilituotų filologijos mokslų daktarų laipsnius, o 9 kalbos tyrinėtojai apgynė filologijos mokslų

<sup>5</sup> Tam tikslui gausiai panaudoti tautosakos rinkiniai (J. Balio, J. Dovydaičio, A. Juškos surinktos liaudies dainos), M. D. Kleino, A. Šleicherio, K. Jauniaus, Rygiškių Jono, J. Otremskio (Otrēbski) ir kitų autorių gramatikos, lietuvių kalbos žodynai, K. Būgos, J. Jablonskio, S. Daukanto, E. Frenkelio, E. Hermano (Hermann), Z. Zinkevičiaus, kitų kalbininkų lietuvių kalbos tyrinėjimai, įvairūs lietuviški leidiniai.

<sup>6</sup> Kadangi iki čia aptariamoms monografijos išspausdinimo A. Uozuolo knyga "Latviešu tautasdziesmu valoda" (Latvių liaudies dainų kalba. R., 1961) buvo nuodugniausias sisteminis latvių liaudies dainų leksikos ir gramatikos (ypač sintaksės) tyrimas, suprantama, jog A. Gateris ypač daug kur remiasi minėtuoju A. Uozuolo veikalų ir kitais šio latvių liaudies dainų tyrinėtojo darbais, kuriuose savo ruožtu yra minimi ir A. Gaterio tyrinėjimai.